

УДК 070.1:322(477)

РОЗСЛІДУВАЛЬНА ЖУРНАЛІСТИКА ЯК КАТАЛІЗАТОР КРИЗОВИХ ЯВИЩ У ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ УКРАЇНИ

І. Полянський

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, 79000 Львів, Україна, e-mail: journft@franko.lviv.ua*

Стаття презентує критичний погляд на роль і функціональні завдання, які реалізовує сучасна розслідувальна журналістика у світі й Україні зокрема. Наголошено на деструктивній функції журналістських розслідувань, зосереджених винятково на “розвінчуванні фактів”. Такий підхід априорі позбавляє журналістику можливості консолідувати й морально підносити суспільство.

Ключові слова: журналістське розслідування, “диктатура фактів”, соціальна відповідальність, очищення свідомості, “затінена ідея”.

Якнайповніша реконструкція фактів і подій — головне функціональне завдання розслідувальної журналістики. Реконструкція морального (природного) способу мислення людини — головне субстанційне (сенсожиттєве) завдання цього виду журналістської діяльності. Лише в тісному взаємозв’язку цих ознак виникає повноцінна розслідувальна журналістика.

Сучасна журналістика (і розслідувальна зокрема) потерпає, на жаль, від “диктатури фактів”, відмовляючись від глибинної мисленнєвої складової. У цьому слід бачити кілька рівнів значень. Перший (обстоюваний самими медіа) — інтенсифікація інформаційних процесів об’єктивно (через загрозу фінансових збитків, втрати тону конкурентоспроможності) не дозволяє здійснювати належну сенсожиттєву розробку поточних тем.

Другий — (своєрідний короткотерміновий план) свідоме нарощування валу фактів (що проростає у фізичну неспроможність їх осмислити) дозволить врешті-решт посягати в умах споживачів зневіру в своїх “фільтраційних” можливостях, а відтак — взагалі відмовитися від спроб самостійно робити висновки на основі об’єктивно відтворених фактів життя. Така “очищена” свідомість — ідеальне поле для внесення певних функціонально зорієнтованих ідей (скажімо, для прийняття електорального рішення).

Третій — (далекосяжний задум) — загальне пониження рівня вимогливості споживача інформації до ЗМІ з одночасним його узалежненням від медіапродукції. Ідея полягає в потребі максимально ефективно (в економічному сенсі) використати тісний симбіоз медіакорпорацій з виробниками товарів і послуг, які прямо або опосередковано присутні в медіареальності, щоденно нав’язуваній ЗМІ інтелектуально обезголовленому реципієнтові. Глибинний наслідок

такої “економічної діяльності” — різке розшарування суспільства на креативну його частину і банальних “споживачів благ”, наділених правом голосу. Тільки в такому суспільстві можна у всіх можливих вимірах і при цьому цілком демократичними засобами реалізувати принцип “Хто володіє інформацією (засобами масової інформації) — той володіє світом”.

Звужуючи питання взаємодоповнення функціональної й субстанційної складових журналістики до розслідувальної проблематики, можемо стверджувати, що найгучніші журналістські розслідування останніх років незмінно хибують милуванням фактами. Особливо показова в цьому плані батьківщина класичного журналістського розслідування — США. Починаючи із роздмуханого в 1998 році Меттом Драджем “Монікагейту” й закінчуючи дрібничковими копірваннями провідних американських журналів в армійському минулому претендентів на посаду президента США в 2004 році, — всі ці розслідування незмінно демонструють виняткову фактологічну обізнаність їхніх авторів, яка, втім, дає дуже мало поживи для глибинного розуміння суті процесів, що дестабілізують американське суспільство. І навіть одне з найкращих досліджень про сучасну Америку — книга Зіауддіна Сардара та Мерілл Він Девіс “Чому люди ненавидять Америку?” (1) — донесхочу нашпигована найрізноманітнішими фактами і влучними цитатами, але, перегортаючи останню сторінку, читач залишається, по суті, на тому ж рівні РОЗУМІННЯ проблеми Америки, з якого він починав своє знайомство з книгою.

Українська практика журналістського розслідування загалом підтверджує загальносвітову тенденцію. Безперечно, найпоказовіші журналістські розслідування останніх років (т. зв. “справа дітей”, справи про вбивства журналістів Гонгадзе, Александрова, Дерев’янка, “касетний скандал”, отруєння кандидата в президенти України Віктора Ющенка та ін.) мали значний резонанс у суспільстві. В тодішніх умовах агресивної інформаційної політики відповідних владних органів журналісти-слідчі змушені більшою мірою вдаватися до самоцензури, більше уваги звертати власне на інтерпретацію здобутих фактів, ніж на якомога повніший їх виклад (адже долі надто обізнаних журналістів переважно дуже сумні). З приходом нової влади ситуація на українському медіа-ринку істотно поліпшилася, але ситуація в українській журналістиці істотно погіршилася.

Поліпшення помітні неозброєним оком, про них написано дуже багато і в українській, і в закордонній пресі, тож ми не зосереджуватимемось на цьому питанні. Але повна свобода “слова і думки” стала для української журналістики як духовно-інтелектуальної сфери важким випробуванням. У період “післяреволюційного романтизму” практично кожен випуск новин на загальнонаціональних каналах походив на серію міні-викриттів. Надмір сенсаційних фактів, які щодня продукували українські силові міністерства, запаморочив голову не одному журналістові. Не займатися журналістськими розслідуваннями стало майже злочином. У таких умовах журналісти нерідко опинялися в центрі протистоянь різноманітних політичних та економічних угруповань в уряді й парламенті, які, прикриваючись “свободою слова”, всього лиш “зливали компромат” на супротивників. І якщо багато хто із журналістів впивався цими начебто викриттями, перебуваючи в полоні демагогічних фраз про “служіння суспільним інтересам”, про “право громадян знати”, то пересічні споживачі цих скандалів

невимовно страждали — так важко “вистояна на Майданах” нова влада у дзеркалі “звільнених” ЗМІ поставала якщо не остаточно зганьбленою, то дуже далекою від передвиборчих обіцянок. Журналістські викриття “буржуйських звичок” сина Президента України Андрія Ющенка, інші “приватні” розслідування остаточно вивершують цей “ярмарок безвідповідальності” ЗМІ. Нескоментовані факти негативного характеру про певну особу чи явище жахливо тиснуть на свідомість людини, внутрішньо налаштованої на отримання позитивної інформації про цю особу чи явище. У такій ситуації потрібно лише вчасно закинути “результуючу ідею”.

І це було зроблено напередодні першої річниці Революції. Ця ідея-підсумок виявилася в тезах про “зраду” ідеалів Революції, “розчарування” в Президентові тощо. Далекосяжніша “затінена ідея” (яка, втім, формально може бути чудово проілюстрована фактами) — органічна неспроможність українців самим навести лад у себе в країні — може бути нав’язана найближчим часом. Чи не можемо ми говорити про прекрасно виконаний т. зв. “короткотерміновий план” “очистки” свідомості населення України?

Отже, можемо стверджувати: журналістські розслідування полягають не так у реконструкції фактів, як у “конструкції” світоглядних моделей і схем поведінки на основі незаперечних фактів (фактологічні проколи в цій ділянці журналістики загрожують судовим позовом і штрафом або й ув’язненням) і шляхетних поривів самих журналістів. Відтак ключовою деталлю в гармонійній схемі функціонування сучасного суспільства стає морально зорієнтована “людина з пером”.

-
1. *Сардар Зисауддин, Девис Мэррил Вин.* Почему люди ненавидят Америку? — М.: Проспект, 2003. — 240 с.

INVESTIGATIVE JOURNALISM AS CATALYST OF THE CRISES PHENOMENA IN POLITICAL LIFE OF UKRAINE

Igor Polansky

Ivan Franko National University of Lviv,
79000 Lviv, Universytetska Str. 1,
Tel. office: (032) 279-47-51
E-mail: journft@franko.lviv.ua

The article presents the critical look on a role and functional tasks, which are realized by modern investigative journalism in the world and in Ukraine in particular. The author emphasizes the destructive function of the journalistic investigations concentrated exceptionally on “the dethronement of the facts”. Such approach a priori deprives journalism of the possibility to consolidate and uplift the society.

Key words: journalistic investigation, “dictatorship of the facts”, social responsibility, ablation of the consciousness, “shaded idea”.

Стаття надійшла до редколегії 07.12.2005